

МИЛОШ КОВАЧЕВИЋ

УЗРОЧНО ЗНАЧЕЊЕ СИНТАГМЕ С ПРИЈЕДЛОГОМ »ПРОТИВ«

1. 0. Констатација Ивана Клајна, изречена поводом изучености замјеница¹, о томе да је још увијек мало уочена »једна заблуда: она по којој су све граматичке чињенице, сва »фактографија«, већ прикупљене у прошлом или у првој половини овог века, па је сада остало једино да се пређе на велике синтезе или на интерпретацију тих података новим техникама«, а да истовремено »има елементарних синтаксичких чињеница које се писци граматика (додали бисмо: и не само они — М. К.) све до најновијег времена нису сетили да помену« — добија верификацију и у граматичкој и у научној литератури о узрочним синтаксичким јединицама српскохрватског језика.

Неуочених па сљедствено томе и неинтерпретираних »елементарних синтаксичких чињеница« има чак и међу узрочним падежним синтагмама, о којима је од свих узрочних синтаксичких јединица српскохрватског језика највише писано, што најбоље говори о нивоу истражености осталих². А попис је чињеница нужан услов иоле озбиљнијег описа, о синтезама да и не говоримо.

Неуоченост је и оних не баш тешко уочљивих чињеница или посљедица парцијалног приступа типовима узрочних падежних синтагми или, тамо гдје се узрочне падежне синтагме проматрају у цјелини, посљедица сужености и функционалне једнообразности корпуса (наиме, у највећем је броју радова о узрочним падежним синтагмама за корпус узиман или језик једног писца или чак језик једног дјела, а у граматикама су по правилу »нове анализе« извођене на већ прикупљеној фактографији).

1. 1. Међу непоменутих узрочним падежним синтагмама биће првенствено оне које нису примарно узрочне, тј. оне којима је узрочност секундарно значење условљено семантичком вриједношћу детермината (= управне ријечи) и/или детерминанта (= зависне ријечи) синтагме. Ако је, на примјер, ријеч о приједлошкој синтагми, то би била она у којој је

¹ И. Клајн, *О функцији и природи заменица*, Институт за српскохрватски језик, Београд, 1985, стр. VI.

² Критички приказ литературе о узрочним синтаксичким јединицама дајемо у: М. Ковачевић, *Систем синтаксичких јединица за обиљежавање узрока у савременом српскохрватском књижевном језику*, докторска дисертација у рукопису, Сарајево, 1984, 15—37.

узрочно значење приједлога условљено семантичким типом лексема у позицији детермината и/или детерминанта синтагме, док изван тог лексичког окружења приједлог увијек има неузрочно (неузрочна) значење: и основно (основна) и остала секундарна³.

За потпунији је опис секундарних значења приједлога, односно приједлошких синтагми, нужен услов шири и функционално разнообразнији корпус (дакле, услов што је у правилу у досадашњим радовима о узрочним синтагмама изневјераван).

2.0. Једна (не и једина) од падежних синтагми што је у узрочном значењу не биљеже ни рјечници, ни научна ни стручна литература о узрочним синтагмама јесте и синтагма с приједлогом *против*. Интересантно је да ни међу навођеним примјерима синтагми с овим приједлогом нема оних који би потпадали под узрочне, мада је, како ћемо видјети, у том значењу ова синтагма честа у употреби у свим функционалним стилевима савременог српскохрватског језика.

У овом ћемо раду, будући да је ријеч о секундарном значењу приједлога што се остварује само у одређеним лексичким окружењима, најприје одредити лексичкосемантичке услове узрочне употребе синтагме с приједлогом *против*, затим семантичке специфичности ове у систему узрочних падежних синтагми што су јој релативни семантички еквиваленти.

2.1. Узрочна је употреба синтагме с приједлогом *против* у првом реду условљена семантичком вриједношћу детермината. То су лексеме које би се могле подвести под опште значење *»протеста«*. У позицији детерминанта синтагме чешћа је апстрактна (девербативна или деадјективна) неголи конкретна именица. На примјер⁴:

³ Уп. нпр.: »И предлози су, као и друге речи у језику, вишезначни. И у њиховој полисемантичкој структури разликујемо основно, примарно значење и секундарна значења. Основно је оно које је у лексиколошком смислу немотивисано; и ова немотивисаност управо условљава најмању зависност ове семантичке реализације од значења речи уз коју предлог стоји (а свакако и од значења управне речи). Секундарна су значења мотивисана различитим асоцијативним односима са основним значењем (или основним значењима) и њихова је реализација, више или мање, везана за одређену семантичку позицију, односно за одређене именичке лексеме уз које предлог стоји.« — Д. Гортан-Премж, *Обрада предлога у великим описним речницима*, у зб. *Лексикологија и лексикографија*, Матица српска, Нови Сад — Београд, 1984, 38.

⁴ Од обимног (преко 50 дјела) функционално разнообразног корпуса што је екскерпиран овдје помињемо само дјела из којих се у раду наводе примјери: Мирко Вожић, *Курлани*, Младост, Загреб, 1975; Непад Ибришћимовић, *Карабег*, Свјетлост, Сарајево, 1971; Хамдија Капићић, *Херцеговачки устанак 1882. године*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1973; Данило Киш, *Гробница за Бориса Давидовића*, ВИГЗ, Београд, 1977; Мирко Ковач, *Врата од утробе*, ВИГЗ, Београд, 1979; Михаило Ластић, *Грамен таме*, Нолит, Београд, 1973; Јован Марјановић, *Народноослободилачки рат и социјалистичка револуција 1941—1945*, Радничка штампа, Београд, 1975; Владимир Назор, *Изабране приповијетке*, Школска књига, Загреб, 1977; *Ослобођење*, дневни лист ССРН БиХ, Сарајево; *Свијет*, недељне илустроване новине, Сарајево; Радомир Смиљанић, *Љубавни случај шампиона*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1980; Александар Тишма, *Књига о Блему*, Нолит, Београд, 1972; Михаило Војводић, *Скадарска криза 1913. године*, Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, 1970.

(1) *Протествовали су против »американизације«* египатског живота (Свијет 1215, стр. 15).

Детерминантом синтагме (»американизација«) означаје се стање што је *разлог* агенсовој акцији (»протест«) која је *циљно* усмјерена ка превладавању, одн. елиминисању управо тог стања (»американизације«). Због тог стања (неслагања с њим) и долази до акције којој је циљ његово укидање. Тако синтагма има *узрочно-циљно* значење: за детерминант су везани и узрок (разлог »протеста« као посљедице) и циљ акције (њена усмјереност ка укидању наведеног стања). Из тога се види да је приједлог *против* и овдје задржао своје основно значење »усмјерености«, »управљености«⁵, само што се то значење сад не јавља изоловано него је семантичка компонента сложенијег узрочно-циљног значења синтагме. А присуство те компоненте управо је семантички спецификум ове у систему узрочних падежних синтагми српскохрватског језика. А и иначе се неузрочни приједлози (којих је међу типовима узрочних синтагми највише) могу у узрочном значењу јавити само онда уколико им је основна семантичка компонента супсумирана под узрок или уколико се њом може ослажњавати узрочно значење. Присуство семантичке компоненте »непријатељског дјеловања«, дјеловања усмјереног ка елиминисању оног што је обиљежено апстрактном именицом, циљно значење готово претпоставља узрочном значењу у овој синтагми. Тако би у систему падежних синтагми што су истовремено и узрочне и циљне синтагма с приједлогом *против* потпадала под *циљно-узрочне*, док би већина осталих потпадала под узрочно-циљне јер је у њима узрок претпостављен циљу. А пошто *циљ* и *јесте* само *усложњени узрок*, јер свака циљна акција обавезно подразумева жељу и/или хтјење агенса као узрок⁶ — о синтагмама с приједлогом *против* треба говорити у оквиру како чисто узрочних тако и узрочно-циљних синтагми јер су међу типовима тих синтагми и њихови најближи семантички еквиваленти.

2. 2. Најфреквентније су у употреби од узрочних (циљно-узрочних) синтагми с приједлогом *против* оне чији је детерминат лексема с ужим значењем »протеста«: глаголи *протестовати*, *побунити се*, *негодовати* и глаголске именице изведене од њих као и идиоматски израз *дићи глас* —, а детерминант апстрактна (по правилу девербативна или деадјективна) именица. У наведеном типу синтагме, честом у свим функционалним стиловима српскохрватског језика, семантичка компонента неслагања као непријатељског дјеловања присутна је и у детерминату и у приједлогу, такс да, редуплицирана, бива овим типом синтагме посебно наглашена. На примјер:

⁵ »Известан правац, или да тачније кажемо, *управљеност насупрот некоме или нечему* (под. — М. К.) означава генитив с предлогом *против*« — М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*, Научно дело, Београд, 21974, 351.

⁶ О узрочности »циља« опширно говори М. Grochowski, *Poęcie celu. Studia semantyczne*, PAN, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1980, в. посебно стр. 30—48.

(2) ... Греј је послао упутство посланицима на Цетињу да енергично протестују против настављања операција (Војводић, 71); Десет година протестирао је против надимка и то му га је учврстило (Божић, 67); ... само сам се у једном тренутку побунио против страшне суровости (Селимовић, 74); ... да се побуни против ниске надокнаде за такав неки учинак (Смиљанић, 94); ... публика је узела лопту и није је хтјела да врати на терен и на тај начин негодујући против индоленције фудбалера Сарајева и ОФК Београда (Ослобођење 12124, стр. 1 додатка); Притом су ... негодovali и против неверства повремене служавке (Тишма, 87); Немогућно је ... чак и једном нерелигиозном Французу да не дигне свој глас против прогањања свештеника (Киш, 39) итд.

2.2.1. У свим би се наведеним синтагмама за потврду узрочности могла извршити супституција приједлога против приједлогом због. Приједлог због не би чак укидао ниједну семантичку компоненту синтагме с приједлогом против, али би његовом употребом у први план дошло узрочно значење разлога, док би сад значење »непријатељског дјеловања«, будући садржано само у семантици детермината и нередуплицирано у приједлогу, било нешто секундарније постављено, па сљедствено томе и наглашено. Због тога се у савременом језику у наведеним лексичким окружењима много чешће сусреће приједлог против, што не значи да се не употребљава и приједлог због, као нпр.:

(2а) *Порта протестује због именовања Омеровића за реис ул улему (Ибришимовић, 71); Талас протеста због изградње низа атомских електрана (Ослобођење 12029, 6).*

2.2.2. Супституција приједлога против приједлогом због у синтагмама с истим детерминатом, али с конкретном именицом као детерминантом није, међутим, могућа без штете по значење синтагме, јер им референт није исти. Тако синтагма

(3) *Бунила се жестоко против нових чувара (Назор, 168)*

— значи »побунила се против поступака нових стражара«, тако да је циљ »побуне« укидање оног што није експлицирано али се подразумева, док би иста синтагма с приједлогом због

(3а) *Бунила се жестоко због нових стражара*

значила »побунила се против промјене стражара, тј. што су јој додијелили нове стражаре«, тако да би циљ »побуне« био »враћање старих стражара«. Из тога се види да ове синтагме нису семантички еквивалентне јер им ни узрок ни циљ не претпостављају исти сигнатум.

2.3. Сродне су, мада не и потпуно семантички подударне, наведеним (2) и синтагме чији је детерминат именица *незадовољство*. Нпр.:

(4) ... *незадовољство против окупаторске власти манифестовало се већ првих дана (Капић, 74); Брзо је разочарање прерасло у незадовољство широких маса народа против владајућих кругова, њиховог режима, против друштвених и националних односа што су их они градили и бранили (Марјановић, 278) итд.*

У овим синтагмама, за разлику од (2), детерминатом се не обиљежава акција усмјерена ка укидању стања обиљеженог детерминантом, него детерминат означава стање изазвано оним што је обиљежено детерминантом. Употреба приједлога *против* условљена је значењем *неслагања* агенса са стањем (експлицираним или имплицираним) обиљеженим детерминантом, тако да је стање *незадовољства* предуслов неподузете, а *извјесне* акције за укидање оног што је означено детерминантом синтагме.

2.3.1. Најближи семантички еквиваленти наведеној синтагми с приједлогом *против* биле би синтагма с приједлогом *због* и синтагма с бесприједлошким инструменталом у позицији детерминанта, али ни једна ни друга не претпостављају, као синтагма с приједлогом *против*, прерастање наведеног стања незадовољства у (скору) акцију за укидање оног што је било његовим разлогом. Уз наведену се именицу, иначе, у савременом језику чешће од генитива с приједлогом *због* сусреће бесприједлошки инструментал, као нпр.:

(4а) ... али појава *незадовољства аграрним односима* било је и код хрватског становништва (Капићић, 74).

2.4. Узрочно (циљно-узрочно) значење имају и синтагме с приједлогом *против* кад су у позицији детермината глаголи *жалити се* и *тужити се* (најчешће у декомпонованим предикатима: *уложити жалбу*, *поднијети тужбу*) и глаголске именице од њих творене, а у позицији детерминанта апстрактна или конкретна именица. Оваква је синтагма веома честа у административно-правном стилу књижевног језика. Нпр.:

(5) *Против ове пресуде уложили су жалбе*, бранилац оптуженог, као и сам оптужени (Ослобођење 12039, 8); ... одметнути сердари отишли су на Цетиње да кнежевој влади предају *тужбу против увођења* војног закона (Капићић, 92); ... судско вијеће треба одмах распустити и изабрати ново, а *против Карабега поднијети тужбу* (Ибришимовић, 44) итд.

Специфичност је ових синтагми у томе што агенсова акција не сеже до постављеног коначног циља, него је она само прва карика која треба да код других изазове акцију која ће довести до коначног резултата: укидања стања (експлицираног апстрактном, а имплицираног кад је детерминант конкретна именица) што је било разлогом покретања »тужбе« или »жалбе«.

2.4.1. Уз наведени је тип лексема ако не чешћа онда свакако подједнако честа у савременом језику употреба акузатива с приједлогом *на* као семантичког еквивалента генитиву с приједлогом *против*, с тим да се употреба генитива учврстила уз описни тип предиката (поднијети/уложити тужбу/жалбу) посебно ако је још детерминант апстрактна именица, док је употреба акузатива чешћа уз сам глагол и глаголску именицу као

детерминат још ако је детерминант конкретна именица или именичка замјеница, као нпр.:

(5а) *Жалбе на пореске извршиоце...* биле су честа појава (Капицић, 94); ... очеви им (поднијели) код господара *жалбу на мене* (Лалић, 101); ... *тужбе на њу* би се повукле (Тишма, 137) итд.

2.5. Унеколико су специфичне, и не тако честе, синтагме с именицом *отпор* као детерминатом:

(6) ... дошло је до једнодушног *отпора против таквих покушаја* (Капицић, 35).

Специфичност је ових синтагми у томе што циљ не претпоставља потпуно укидање са стране наметнуте акције означене детерминантом, него само њено локално неприхватање, одн. недјеловање.

2.5.1. А и семантички еквивалент наведеној није ниједан од напријед помињаних узрочних и узрочно-циљних типова падежних синтагми, него је то дативна бесприједлошка синтагма:

(6а) Цар је сматрао да неће бити *отпора регрутацији* (Капицић, 80); ... гдје се до краја исте године припремао *отпор увођењу* Ландвера (Капицић, 90).

Да су синтагме бесприједлошког датива покаткад потпуно еквивалентне узрочним (циљно-узрочним) синтагмама с приједлогом *против*, види се и по томе што управо уз глагол изведен од наведеног приједлога као детерминант долази бесприједлошки датив, као нпр.:

(6б) Стјепанов отац Иван К. *успротивио се скрнављењу*, истина с по уста, али се више и није могло (Ковач, 12).

3.0. Из свега се реченог може закључити да узрочно-циљне (циљно-узрочне) синтагме с приједлогом *против* имају специфично значење у односу на све релативне еквиваленте. Ова синтагма, обједињујући реакцијски »расуту« категорију, чини специфичну »атомарну« групу која се својим дијеловима пресијеца с другим, ни с једном се у потпуности не подударајући. Специфичност узрочно-посљедиочно-циљног односа садржаја детермината и детерминанта у синтагмама с приједлогом *против* -- агенсову дјеловању (или стању) обиљеженом детерминатом *разлог* је оно што је обиљежено детерминантом, а циљ је тог дјеловања *укидање* *упрото* оног што је било *разлогом* — у систему је узрочно-циљних, одн. циљно-узрочних синтаксичких јединица карактеристика једино овог типа синтагме. Ово је значење синтагми с приједлогом *против* везано за невелик број лексема што долазе у позицији детермината: за лексеме обједињене општим значењем »протеста«, значењем чија се основна семантичка компонента редуплицира у самом приједлогу *против*.

Данас фреквентна у употреби у свим функционалним стилевима српскохрватског језика, а у литератури уопште непомињана — синтагма с приједлогом *против* у узрочном (циљно-узрочном) значењу готово да сугерише закључак о неопходности анализе ширег корпуса за провјеру постојећих пописа и (ријетких) описа модела синтаксичких јединица што покривају одређено семантичко поље — не само узрочно.

DIE KAUSALE BEDUTUNG DES SYNTAGMAS MIT DER PRÄPOSITION GEGEN

Zusammenfassung

In dieser Arbeit werden die lexikalisch-semanticen Bedingungen der kausalen Verwendung des Syntagmas mit der Präposition »gegen« bestimmt sowie sein Verhältnis zu den relativen semanticen Äquivalenten. Dieses Syntagma wird in dieser Bedeutung in der Syntaxliteratur nicht erwähnt. Der Autor stellt fest, dass dieses Syntagma nicht nur rein kausale Bedeutung hat, sondern auch die Bedeutung eines Ziels. Sie wird dann verwirklicht, wenn das Bestimmungswort ein Lexem mit der allgemeinen Bedeutung des Protestes ist (z. B. Sie protestieren gegen das indolente Spiel der Fussballspieler). Als Determinante des Syntagmas wird immer das bezeichnet, was der eigentlicher Grund (oder das, was an den Grund gebunden ist) des »Protestes« ist, als eine Folge, deren Ziel in der Aufhebung, in Eliminierung dieses Grundes liegt.